

HELENA WESTERMARCK

VÄGVISARE

N T A M O
HELSINGFORS

VÄGVISARE

V Ä G V I S A R E

BERÄTTELSE

AV

HELENA WESTERMARCK

HELSINGFORS 2017

NTAMO

Faksimiletryck efter originalupplagan
Söderström, Helsingfors 1922

ISBN 978-952-215-676-1

TILLVERKARE
BoD – Books on Demand GmbH,
Norderstedt, Tyskland

ntamo, Helsingfors

2017

www.ntamo.net

I.

Edvin Karlsson tog av sig glasögonen, vek ihop brevet, som han läst högt för hustrun, och stack det långsamt och ordentligt tillbaka i kuvertet med den amerikanska poststämpeln uppå. För en stund sedan hade Gråö-Kalle kommit springande med det. Gråöfolket, som varit till kyrkan, hade fått det på postkontoret i kyrkbyn, och då de på hemvägen seglade förbi Bergö, satte de pojken i land med tillsägelse att kila upp med det till Karlssons, men sedan i blinken vara tillbaka igen, emedan vinden mojnade av allt vad den hann på kvällkvisten och de hade lång väg hem ännu.

Eljes kom posten sällan ut till Bergö. Egentligen bara på söndagen, ifall någon hade rest till kyrkan, men det hände långtifrån alla söndagar. En sådan färd tog hela dagen i anspråk, om inte vinden var ovanligt god och vädret stadigt vackert, i vilket fall kyrkfärden också kunde företagas på litet kortare tid. Oftast nöjde sig folket härute med att läsa predikan högt hemma, och därför kunde det också lätt hända, att brev och tidningar blevo liggande i kyrkbyn länge och väl, ehuru postmästarinnan, om bara någon möj-

lighet gavs, sökte avpassa det så att breven till de avlägsna öarna ute i skärgården fördes med av kyrkfolk, som styrde hemfärden nånstans i den riktningen hon visste att ön låg, till vilken brevet skulle.

Postfrun var gammal i tjänsten och van vid förhållandena på orten och hade ordnat denna frivilliga postföring på sitt gammaldags trohjärtade vis, utan att fästa ringaste avseende vid vad en eller annan uppstudsigt pojke ibland kunde invända emot hennes många och vidlyftiga uppdrag. Och emedan hon alltid segt och ihärdigt fasthöll vid sin uppfattning såsom den enda rätta, stod det nästan inte i mänsklig makt att leda hennes tanke i annan riktning och få henne att ändra ett en gång fattat beslut, varför även de mest motspänstiga ungdomar städse slutade med att underkasta sig och böja sig för hennes starka, målmedvetna viljas lag.

— Jaså, sade Edla Karlsson, sedan mannen slutat läsa och vikit ihop brevet — jaså, Elin kommer hem.

Rösten darrade litet och skynd av en tår, som dock hastigt torkades bort med handens avigsida, sökte sig hennes blick över den gröna gårdsplanen utmed slutningen ned mot stranden och bort mot det vida havet, som låg så stilla och ljus och vackert i vårkvällens bleka, genomskinliga klarhet.

— Ja, så står här, bekräftade mannen — och det dröjer väl inte alltför länge heller, innan hon är här, efter vad jag kan förstå.

Han tog ånyo fram brevet och såg för säkerhets skull än en gång på dess datum.

— Det har varit länge på väg och dessutom har det legat två veckor på postkontoret här. Ingen från våra trakter hade under den tiden synts till i kyrkbyn, så att hon inte hade kunnat skicka det hit, hade postfrun sagt.

— Gud beware vår Elin för alla de faror, som hon kan bli utsatt för under den långa och svåra färden, sade madam Karlsson. — Det är nog en farlig resa, så fullt av minor som havet nu är, förutom alla andra svårigheter, som kan möta henne nu i krigstiden. Och dyrt blir det väl också, tänker jag, gruvligt kostsamt.

— Elin har pengar nu, svarade Karlsson med ett belåtet leende. — Hon har haft god lön och har varit klok och har lagt av och sparat av lönen hela tiden i Amerika. . . låt se, hur länge är det sen hon reste dit?

— Sex år, sade hustrun — hela sex år blir det nu i sommar. Fort går tiden, gruvligt fort! Nitton år var hon, då hon reste, och nu är hon tjugufem.

— Ja, Elin har haft tur att få en god plats, fortfor mannen — men nu har frun, som hon tjänat hos, dött och i sitt testamente bestämt, att Elin ska ärva en summa pengar, så står det ju i brevet. Vad var det nu igen frun hette?

Karlsson tog åter glasögonen på och vek upp brevet. — Eliot, fru Eliot hette hon.

— Hon var visst en god människa, inföll madam Karlsson trohjärtat, i det hennes vackra, bruna

ögon stilla lyste under det vita huvudklädet — och rätt mycke måste hon ha hållit av vår Elin, efter hon kom ihåg henne i testamentet. . . hur var det där stod? . . . Att Elin fick pengarna för att hon hade tjänat frun »troget och vänligt», stod det. . . ja, ja, Elin har alltid varit en bra och rättskaffens flicka, tillade modern på sitt stilla vis.

Och åter gingo hennes blickar ut mot de vida vattnen, bortom vilka landet låg, där hennes barn fanns. Från sin plats på farstutrappan såg hon, hur solen med sina sista strålar tvang skären och kobbarna längst ute i havsbandet att lysa och blänka liksom gyllene strimmor, dragna över den blå ytan, tills glansen plötsligt slocknade och de blevo borta ytterst i havet.

Var det inte en förunderligt vacker kväll! Ännu hade man bara hunnit till slutet av maj, men luften kändes redan sommarvarm. Värmen hade kommit helt plötsligt och oväntat och inom några dagar låtit de höga björkarna invid byggningen kläda fina, ljusgröna löv långsamt sina smidiga, bruna kvistar. Det var så vackert att madam Karlsson rakt inte kunnat låta bli att gå och sätta sig ute på trappan bara för att se vårens härlighet och höra, hur göken gol i hagen bakom ängen.

Det kunde väl också förunnas en fattig, syndig människa att på söndagseftermiddagen sitta så där sysslolös med händerna i kors en stund, innan aftonsysslorna åter börjades. Och medan hon satt där, hade pojken kommit springande med brevet, och Karlsson hade kommit ut och satt sig bredvid

henne och läst det högt. Och sedan gav brevets innehåll så ofantligt mycket att tänka på och begrunda att Edla Karlsson kände det, som om tankarna virvlat runt i huvudet på henne och hon varken mäktat finna början eller slut på allt vad hon tänkte och mindes.

Det hade varit en stor, stor sorg för henne, att Elin reste så långt bort. Och hon hade den gången trott, att de aldrig mer skulle se varandra här i livet. Men hon fick naturligtvis inte tid till att jämt och samt gå och tänka på sin sorg. Åren smögo sig bort det ena efter det andra och togo med sig saknadens bitterhet. Dottern hade det bra, allt gick henne väl i händer därborta i det stora, främmande landet, skrev hon. Visserligen kommo breven till hemmet mycket sällan, men i gengäld innehöllo de idel goda nyheter. Och så småningom hade moderns sorg över skilsmässan övergått till ett stilla vemod, som ibland, då Elins namn nämndes, tog sig uttryck i en suck eller ett med litet klagande röst frammumlat: »Ja, ja, så går det för oss människor här i världen!»

Men brevet med den stora, oväntade nyheten, att hon finge vänta dottern hem, väckte de länge-sedan tänkta tankarna till liv igen, minnena störtade fram och blevo så underbart levande att de helt och hållet togo väldet över henne.

... Minns du! Minns du den lilla ungen, då hon var så liten att hon ännu inte kunde gå, utan bara kröp omkring på stuggolvet, men alltid fann på något för de små fingrarna att syssla med. Hur

det lilla pyret, då hon bara var jämt så lång att hon nådde med näsan upp till bänken, redan förstod att bära ut brödsmulorna till hönsen på gården. Gick hon inte där, det lilla beskäftiga barnet, och hjälpte mor med diskning och städning och sprang emellanåt ut på trappan för att skaka dammet av dammtrasan. Följde hon inte med mor överallt och gjorde sig nyttig. Tidigt på morgonen var hon i fållan, då korna mjölkades, och hjälpte sedan till med att driva dem ut på bete. Och på kvällen, då kreaturen togos hem från skogen och ibland måste sökas både i snår och mossar, traskade hon med utan att de små fötterna tröttnade. På hösten sprang hon omkring i lingonskogen, där marken lyste röd av bär, och kom alltid hem med fylld korg, och ute på åkern, när potatisen togs upp, var hon först riktigt i farten. Flink på handen och snabb på foten var hon — det halvvuxna flickebarnet med de mörka hårflätorna, som glänsande och jämntjocka hängde långt ned på ryggen, ögonen voro klara och kinderna röda.

Och hur vacker hade hon inte varit vid konfirmationen i kyrkan midsommardagen! Kommunalrådinnan själv kom fram till madam Karlsson och sade, att Bergö-Elin var den vackraste av alla flickorna det året. Lång och ståtlig hade hon blivit. Hon hade ju också gott att påbrå, det fanns nog inte mången, som i längd och hållning kunde mäta sig med Karlsson, och Elins hurtiga rörelser och raka hållning påminde om faderns, sade kommunalrådinnan. Ja, ja, där fanns likhet i

sinnelag och lynne också, visste modern, och det var väl därför de båda så ofta blevo osams. Det gick så lätt på sned med nånting, och då blev det strax bannor av och träta med häftiga ord och befallningar och motsägelser. Modern visste så säkert att fadern höll av Elin och till och med var stolt över dottern, då han jämförde henne med andra flickor, men ändå. . . . ja, ja, karlarna voro nu en gång sådana att de inte kunde lida en annan vilja i bredd med sin egen, och man fick lov att förstå sig på dem och taga dem sådana som de voro. Men mången gång hade hon tänkt, att det mest varit de stridiga lynnena och de oböjliga viljorna, som vållat att Elin begynte längta bort från hemmet och sedan reste så långt, långt ut i världen.

Gång på gång fylldes madam Karlssons ögon av tårar, medan hon satt och tänkte på allt detta gamla, men hon skyndade alltid att oförmärkt stryka bort dem med handen, så att Karlsson inte finge se dem, ty han brukade bara driva gäck med att mor hade så lätt för att gråta. Tanken på att Elin skulle komma hem igen kändes dock så förunderlig och överväldigande att det inte blev möjligt att hålla tårarna tillbaka.

Från sin plats på trappan såg modern en skymt av Karin, som satt i gräset under hasselbusken och läste. Hon var hela tio år yngre än systern och hade alltid varit mycket olik Elin. Snäll och lydig hade Karin nog alltid varit, men redan som litet barn gick hon ständigt och liksom funderade på något annat, än det hon hade för händer,

och medan hon nu växte upp, ville hon jämt hänga med näsan över boken. Såsnart hon bara fick en bok i handen, hörde eller såg hon ingenting av det som skedde omkring henne. Hon hade aldrig fått gå i skola, emedan det var så lång väg till skolan att barnen från utskären inte kunde bo hemma under skoltiden, utan måste inackorderas hos någon, som bodde närmare. Men Karin hade varit ett så svagt och klent barn att föräldrarna inte kunnat låta henne bo hos främmande människor. Och dessutom ivrade Karlsson inte för barnens skolgång. — Han själv och mången annan hade blivit bra och hederliga karlar utan att gå i skola, brukade han säga, då det blev fråga om skolläsning.

Men vad den saken beträffade, så var madam Karlsson av annan åsikt. Själv hade hon alltid sörjt över att hon som barn ingenting fått lära, och därför hade hon också drivit sin vilja igenom att låta Elin och Gunnar bo hos en släkting i kyrkbyn, medan de gingo i skolan där. Men för Karin, som alltid var så klen, hade hon inte vågat ställa det på samma sätt. Karin var faderns älsklingsbarn och han hade nog aldrig i världen förlåtit modern att hon skickat bort flickan, ifall sedan något ont vederfarits barnet därborta bland främlingarna.

Dessutom var det ännu något, som begynt göra henne tveksam, huruvida ändå det myckna läsandet vore gott och nyttigt för Karin. Det hade nämligen hänt några gånger, nu under den sista

tiden, att Karin plötsligt blivit alldeles blek och styv och stel och bara stått och stirrat framför sig utan att se eller veta av något, som försiggick omkring henne. Men samtidigt hade hon sett och förutsagt sådant, som ingen annan vetat av eller kunnat se.

Senast hände det den dagen på vårvintern, då Koö-Janne gick ner sig i en vak på isen och drunknade. Karin satt vid bordet i stugan och läste. Men plötsligt såg hon upp från boken och blev vit i ansiktet som ett lärft. Hon stirrade genom fönstret ut mot isen och skrek högt: — Hjälp! Hjälp! Nu sker där en olycka därborta!

De andra, som voro inne i stugan, skyndade också till fönstret. Men de sågo bara den snötäckta isen ligga vit och orörig över fjärden som förut, och så långt ögat nådde, kunde inte minsta spår av någon människa skönjas därute.

När modern förskräckt sporde, vad det var Karin såg och var olyckan skedde, hade flickan liksom vaknat upp ur en sömn. Hon hade brustit i häftig gråt, så hon nästan inte fått fram orden, och sagt, att hon sett en man ute på isen. Men plötsligt varnade hon, att han sjönk ned och blev borta, och hon hade också hört honom ropa på hjälp. Men på vilket ställe det skedde, om det var långt från stranden eller nära intill, det hade hon inte kunnat utreda.

Karlsson hade till och med tagit sina skidor och gått ut på isen för att se efter, huru det kunde förhålla sig med det flickan omtalade, men han

kom tillbaka, utan att han funnit minsta spår av någon människa. Men några dagar efteråt, då han var över till fastlandet, fick han höra, att Koö-Janne hade drunknat i en översnöad vak. Det hade skett på norra sidan av fjärden åt fastlandet till, så att Karin inte hade mäktat se det med sina lekamliga ögon, men sett det hade hon i alla fall på samma dag och vid samma tid, som olyckan skedde.

Sedan den dagen hade madam Karlsson blivit riktigt rädd för att den myckna läsningen rent av kunde vara skadlig för Karin. Hon hade en gång hört talas om en herre, som hade blivit kollrig i huvudet och slutligen tagit livet av sig, bara därför att han hållit på med att läsa dag och natt. Men förbjuda Karin att läsa, det nämdes hon ändå rakt inte. Karlsson trätte visserligen och svor över att hon tillät flickungen att sitta och jämt hänga näsan över boken i stället för att hålla henne till riktigt ordentligt arbete. Men till Karin sade han ingenting om den saken, och då tidningen kom, måste flickan vanligtvis läsa den högt för honom från början till slut. —

Nu såg modern Karin komma vandrande uppför backen, med boken under armen och katten i släp-tåg. Från båtstranden kom också en ung man, och modern såg att det var Gunnar.

Han skulle ut till havs och fiska i natt, sade han, och hade i förbifarten vikit in för att hälsa på föräldrarna och höra hur det stod till på Bergö. Sedan han gift sig, träffades de eljes sällan, emedan

han bodde tillsammans med sina svärföräldrar ett bra stycke väg från Bergö.

Karin och Gunnar fingo genast höra den stora nyheten att Elin var på väg hem. Fadern tog åter fram amerikabrevet och läste det än en gång högt. Och ehuru han inte för egen del nu yttrade något om brevets innehåll, syntes det dock tydligt, att läsningen skänkte honom stort och odelat nöje.

— Hejsan! ropade Gunnar muntert, då fadern åter vek ihop brevet — nu får ni friare hit till gården! Friare i långa rader! Elins arv och rikedomar förblir inte länge nån hemlighet, det svarar jag för.

De andra logo.

— Den första som infinner sig blir Ström, fortfor Gunnar uppsluppet. — Strömmen, som bugar och skrapar med foten och krumbuktar och kråmar sig och utvärtes är manerlig, men invärtes full av fanstyg och arglistighet. Visserligen lär han ha farit härifrån med en korg, den gången Elin reste till Amerika. Men han är inte den som ger med sig i första taget, tro aldrig det. Och allra minst, när han får höra om arvet. Det blir riktigt något efter hans sinne.

— Han är väl kvar hos häradshövdingen ännu? frågade Karlsson, i det han sög en lång rök ur pip-snuggan efter den ansträngande läsningen.

— Naturligtvis är han där, bekräftade Gunnar. — Var ska sleven vara om inte i grytan, när det regnar välling? En sån plats fås minsann inte alla dar. Småningom blir det väl Ström, som tar hand om

alltihop på Ekudden, tänker jag. Där finns ingen fru i huset och häradshövdingen själv förstår sig inte på eller bryr sig inte om det lilla jordbruket. Strömmen lär få sköta alltsammans efter sitt eget höga behag. Hushållerskan ska nog vara gruvligt arg på honom, har jag hört sägas, de lär leva som hund och katt tillsammans. Men naturligtvis bryr sig inte häradshövdingen om den saken heller, bara han får vara i fred med sina papper och skrivrier och däremellan får sitta långt inpå nätterna och spela kort med ungherrarna, som bor där för att följa med på ting.

Och Strömmen förstår också att ställa sig in hos ungherrarna och göra sig nyttig för dem. De talar och resonerar med honom och ger honom böcker till låns. Det är inte gott för en annan att komma i ordbyte med honom, som har läst så mycke och som tror sig veta allt och förstå allt och tar sig maner och uppträder högfärdigare än häradshövdingen själv. Jag har ibland varit till Ekudden med fisk, och då har det varit riktigt otäckt att se Strömmen gå där och svänga sig för att inbilla folk att han är herre, han med.

Men däremellan är det annat ljud i skällan. En afton hade han varit uppe i föreningshuset vid den finska sågen och där hade ordats vitt och brett, som finnarna brukar, om herrarna och deras konster. Och Ström hade också talat och lagt ut och skrikit om kapitalister och blodsugare och deras bedrägerier och förtryck och folkets rättigheter och mycke annat, som ingen, som känner kar-

”Det är inte bara tröst som behövs. Livet fordrar upp-
rättelse. Livet uppställer
ständigt nya krav.”

Helena Westermarcks (1857–1938) romaner visar tydliga spår av hennes bakgrund som målare. Speciellt i de senare verken som *Vägvisare* (1922) är konsten att särskilja, indela och sammanställa central.

Som lärare vet Westermarck också hur man väcker uppmärksamhet. I sin dubbla roll som konstkritiker och framställare av konstnärsbiografier lärde hon sig dessutom att vässa skarpsinnet utan att samtidigt förlora medkänsligheten.

Och slutligen: för kvinnosakspionjären Westermarck står emancipationen alltid i fokus.